

Leonie Cornips (1960, Heerlen), bijzonder hoogleraar
Taalcultuur in Limburg aan de Universiteit Maastricht, doet
onderzoek naar de relatie tussen de gesproken talen en
dialecten in Limburg en de identiteit die eraan ontleend wordt.
Hier doet ze tweewekelijks persoonlijk verslag van haar
zoektocht.

Appelsien en djoeken

Over het woord appelsien (Venloos appesien, Maastrichts appeseen) heb ik me altijd verbaasd, omdat het zo intrigerend 'andersom' is vergeleken met sinaasappel. De appel in het woord is prima te begrijpen. Maar sinas of sinaas, wat is de oorsprong van dat woord en waarom kan het voor of na 'appel' staan? Volgens het recent verschenen boekje *Waar komt pindakaas vandaan? En 99 andere vragen over woorden* betekent het woord sina(a)s oorspronkelijk China. In de zestiende eeuw namen de Portugezen zaden van een zoete citrusvrucht mee uit China. Via Italië verspreiden die vruchten zich razendsnel door heel Europa. Die vruchten noemde men naar het land van herkomst: 'China's appels' of 'appels uit China'. China in het zeventiende-eeuwse Nederlands komt in teksten vaak voor als Sina. Sinaasappel in het Nederlands heeft dus de volgorde: 'China's/ Sina's appel' en het Limburgse appelsien: 'appel uit/van China/Sina'.

Dit vrolijke boekje informeert ook waar uitdrukkingen vandaan komen. Laat ik nu altijd gedacht hebben dat 'een bot vangen' daadwerkelijk iets met een bot of met een vis te maken had. Maar niet dus: 'bot' in deze uitdrukking betekent in ouder Nederlands waarschijnlijk 'het uiteinde van een touw'. Als je bot vangt, haal je dus alleen een los stuk touw op.

Het verrast me altijd als ik opeens door heb hoe een uitdrukking of woord in elkaar steekt. Het plezier als kind toen ik ontdekte dat het 'aard-appel' is in plaats van het uitgesproken aar-dappel. Dan wordt zo'n woord helder.

De betekenissen van woorden staan overigens nooit vast, maar breiden zich uit ten koste van andere, verdwijnen of worden vager; zelfs het maken van dikke woordenboeken gaat dit niet tegen. Ambachtelijke beroepen van vroeger zijn verdwenen en daarmee ook woorden als dorsvlegel en varshaak. Het woord gastarbeider maakte plaats voor allochtoon en nu is allochtoon op zijn retour, omdat al deze termen op een gegeven moment als minder positief en discriminerend beleefd worden. In 2014 is

het woord oudjes denigrerend en mag daarom verdwijnen, vinden de deelnemers aan de verkiezing Weg met dat woord! van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL). Dat geldt overigens ook voor het vrij recente woord 'participatiesamenleving' en 'kids' in plaats van kinderen. Op de website etymologiebank.nl zijn ontelbare voorbeelden van veranderende woordbetekenissen te vinden. Soms is een woordbetekenis van vroeger nog maar moeilijk voor te stellen. Het alomtegenwoordige 'leuk' kon vroeger 'lauw', 'halfwarm' betekenen. Het Woordenboek der Nederlandsche Taal noteert in

1810: 'leuk water en zout'. Meer alledaagse betekenissen van 'leuk' waren 'kalm, bedaard' die nog enigszins te herkennen zijn in samenstellingen als doodleuk en leukweg. De taalkundige Marlies Philippa noteert dat 'leuk', in het Gronings (lúk) 'bedaard, slim' kan uitdrukken en op de Veluwe (luekes) juist het tegengestelde: 'onnozel, dom'. Soms kan de betekenis van een woord per individu verschillen. Ik heb lang gedacht dat het

woord 'scheutig' gierig of zuinig betekende, totdat ik erachter kwam dat het precies het tegengestelde uitdrukt: goedgeefs of vrijgevig. Later hoorde ik mijn vader 'scheutig' in de betekenis van 'gierig' gebruiken, dus ik heb het waarschijnlijk van hem overgenomen. Een studente van mij heeft ooit een jonge man lange tijd voor haar taalkundig onderzoek gevolgd en geïnterviewd. Hij was van de Bijlmermeer in Amsterdam-Zuidoost naar het Westerpark (Amsterdam-West) verhuisd. In het interview vertelt hij hoe het werkwoord 'djoeken' uit het Surinaams-Nederlands in beide wijken iets anders betekent. De betekenis van djoeken is volgens hem in het Westerpark 'afgezwakt'. Hij vertelt: 'Als iemand je dreigt van ik ga je djoeken in Westerpark dan betekent het alleen maar prikken, maar als iemand in de Bijlmer 'ik ga je djoeken' tegen je zei, dan werd je gewoon bang. Dan wist je gewoon dat iemand anders gewoon naar je toekomt en die steekt je gewoon neer. In Westerpark is het gewoon heel anders'. De goede woordbetekenis kennen is dus soms van levensbelang, afhankelijk van waar je je bevindt en met wie je spreekt.

